

LBRIS

We know
books

Colecția Biblioteca de filosofie

Lectori: Horia Pătrașcu
Tehnoredactor: Carmen Dumitrescu
Coperta: Florin Afloarei

Editura IDEEA EUROPEANĂ
O.P. 22, C.P. 113, București, 014780
Tel./Fax.: 021-2125692; Tel.: 021-3106618
Comenzi carte prin poștă:
Tel.: 021-2125692
E-mail: office@ideeaeuropeana.ro
www.ideeaeuropeana.ro

© Editura Ideea Europeană, pentru prezenta versiune

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
NIETZSCHE, FRIEDRICH

Noi, filologii / Friedrich Nietzsche ; trad., studiu introd. și
note de Vasile Muscă. - București : Ideea Europeană, 2022
ISBN 978-606-594-937-9

I. Muscă, Vasile (trad. ; pref. ; note)

821.112.2

FRIEDRICH NIETZSCHE

Noi, filologii

Traducere, studiu introductiv și note
de VASILE MUSCĂ

IDEEA
EUROPEANĂ
București, 2022

răului și falsului! Nu vrem să construim prematur, nu știu dacă vom construi vreodată și dacă nu cumva cel mai bine este să nu construim. Există pesimiști leneși, resemnați – nu vreau să aparțin acestora!

CUPRINS

<i>Notă asupra ediției</i>	5
<i>Nietzsche și filologia clasică</i>	7
Homer și filologia clasică	29
Concurența homerică	55
Gânduri și schițe pentru considerația inactuală „Noi, filologii”	70
I. Primele gânduri (în toamna lui 1874)	70
II. Plan și gânduri cu privire la carte (1875)	83
1. Plan.....	83
2. Privilegierea antichității	84
3. Filologii.....	98
4. Gânduri despre greci	114
5. Filologul viitorului.....	130

I, pp. 1-26 și pp. 251-264, respectiv volumul II, pp. 318-401 ale ediției indicate.

Sublinierile din text aparțin lui Nietzsche. Notele traducătorului pentru fiecare din lucrările traduse și publicate sunt numerotate cu cifre arabe și sunt trecute ca note de subsol.

Editorul

NIETZSCHE ȘI FILOLOGIA CLASICĂ

Nietzsche despre filologia clasică – iată un subiect cu adevărat palpitant, prilej de satisfacții unice pentru amatorul de a urmări fascinantul spectacol al cunoașterii de sine. Căci acest subiect înseamnă, de fapt, Nietzsche despre el însuși și în acest sens pledează chiar propria sa mărturie – „Filologii sunt asemenea oameni care folosesc sentimentul apăsător pe care îl provoacă infirmitatea proprie omului modern pentru a câștiga cu el bani și pâine. Îi cunosc, eu însumi sunt unul dintre ei” (Noi, filologii – fr. 170). Mai precis, este vorba de o ipostază a personalității spirituale nietzscheene considerată din unghiul evoluției sale interne; dar, nu o ipostază oarecare, ci una esențială, nu pentru simplul motiv că este cea dintâi, ci pentru că este cea mai profundă, cea care i-a marcat definitiv orizontul de cultură și de gândire și a lăsat o amprentă durabilă în desfășurarea destinului personal al omului.

Terminarea studiilor de filologie clasică, începute în 1864 la Universitatea din Bonn și desăvârșite apoi

la cea din Leipzig, sub îndrumarea competentă a profesorului Friedrich Wilhelm Ritschl, socotit prima autoritate în materie din Germania de atunci, îi aduce lui Nietzsche numirea sa în 1869, la recomandarea aceluiași Ritschl, ca profesor de filologie clasică la Universitatea din Basel. Continuând o veche tradiție ale cărei fire coboară până la Renaștere, Basel reprezintă, încă din epoca lui Erasmus, un important centru al umanismului european. La Universitate activează două nume ce reprezintă, cu o strălucire aproape neglată de atunci, studiile clasice: Jacob Burckhardt, celebrul istoric de artă și Ulrich von Willamowitz Moellendorf, socotit până astăzi cel mai mare filolog clasic al tuturor timpurilor. Nietzsche va păși în această atmosferă de tradiții umaniste cu propriile sale idei, înnoitoare, revoluționare în ceea ce privește interpretarea fenomenului grec antic, și care vor deranja prin îndrăzneala lor opinia tradițională dominantă până atunci. Primele sale contribuții în domeniu, niște studii cu privire la operele gnomice, ale lui Theognis, la lirica lui Simonide, la izvoarele lucrării doxografice a lui Diogene Laertios, la tratatul florentin asupra rivalității dintre Homer și Hesiod, i-au atras doar aprecierea și recomandarea profesorului său Ritschl. Lecția de deschidere însă, rostită cu ocazia instalării sale la catedră, în data de 28 mai 1869, „Homer și filologia clasică”, constituie un adevărat scandal pentru comunitatea filologilor și istoricilor antichității.

Intenția acestei prelegeri inaugurale întrece cu mult sarcinile consacrate ale unei prelegeri rostite într-o asemenea ocazie: ea conține un manifest declarat în favoarea studiilor clasice, pe baza unei viziuni critice nu numai asupra antichității eline dar și

asupra statutului teoretic al principalei științe chemate s-o investigheze, filologia clasică. Ideile avansate de Nietzsche dovedesc că el se află deja ancorat pe terenul unei anumite concepții filosofice, rostindu-și judecățile sale ca adept al acestei filosofii, care este cea a lui Schopenhauer. Întâlnirea cu Lumea ca voință și reprezentare se produce din anii studenției, încă de prin 1868, la Leipzig, și familiarizarea cu ideile din ea continuă și în anii ce urmează, printr-o intensă frecventare și a altor lucrări ale lui Schopenhauer. Aflat la Naumburg, unde își satisface stagiul militar, Nietzsche îi scrie lui Erwin Rohde, nemulțumit de singurătatea la care îl condamnă situația sa: „La Naumburg sunt destul de izolat; nu am printre cunoscuții mei nici vreun filolog, nici vreun iubitor al lui Schopenhauer”. În aceeași scrisoare, într-un alt loc, va mărturisi preferința pentru Schopenhauer ca o replică la adresa stării în care se află. „Te asigur, tot cu jurământ, că filosofia mea are acum prilejul de a-mi fi de folos practic. N-am simțit până acum nici o clipă de iubire, în schimb am surâs foarte des, ca la auzul unui lucru fabulos. Între timp, ascuns sub burta calului, mai șoptesc «Schopenhauer, ajută-mă» și când, ajuns acasă epuizat și nădușit, mă liniștesc aruncând o privire spre chipul de pe masa mea de lucru: ori deschid acum, pentru mine, laolaltă cu Byron, Parerga, mai simpatică decât oricând”¹. Alte mărturii culese din corespondența lui Nietzsche dovedesc atmosfera intens schopenhaueriană a acestor ani. Într-o scrisoare datată a doua jumătate a lui octombrie 1868, adresată din Leipzig lui Paul Deussen, dăm peste o expresie clară a admirației tânărului filolog

¹ Fr. Nietzsche, *Aforisme, scrisori*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 150, scrisoarea din 3 nov. 1867 către E. Rohde.

clasic Nietzsche pentru filosoful Schopenhauer, în legătură cu intenția de a proceda la elaborarea unei critici a concepției sale. „Făcând astfel legătura cu sfârșitul scrisorii tale, lămuresc în același timp și problema propunerii pe care presupun că aș fi făcut-o. Dragul meu, «a scrie bine» (dacă într-adevăr merit acest elogiu: nego ac pernego) nu îndreptățește cu adevărat scrierea unei critici a sistemului lui Schopenhauer; de altfel, nici nu-ți poți imagina respectul pe care-l am față de acest «geniu de prim rang», dacă presupui că eu (homini pussillullullo) aș avea capacitatea de a răsturna acest uriaș². Aniversarea la 22 februarie 1869 a 81 de ani de la nașterea lui Schopenhauer – mort în 1860 – aduce noi mărturii semnificative. Cu această ocazie Nietzsche mărturisește în scrisoarea din 22 februarie 1869, trimisă din Leipzig lui Erwin Rohde – „Dragul meu prieten, astăzi, de ziua lui Schopenhauer, nu am pe nimeni cu care să pot sta de vorbă atât de deschis cum aș face-o cu tine”. Ceva mai încolo, Nietzsche relatează prietenului său sărbătorirea lui Schopenhauer organizată la Plaue, „în apropiere de Brandenburg”, de „un număr de prieteni berlinezi ai lui Schopenhauer”, printre care și un alt partener de corespondența din acești ani și entuziast schopenhauerian, Gersdorff, unde „unchiul a ținut o scurtă cuvântare, iar după fripturi s-a citit un capitol din postumele lui Schopenhauer”³. În această perioadă a unui devotat cult pentru Schopenhauer, se constituie terenul germinativ al principalelor idei susținute de Nietzsche în prelegerea sa inaugurală. Într-adevăr, din concepția acestuia, care în ciuda opoziției făcute de mediile universitare devenea un factor

² Ibidem, p. 157.

³ Ibidem, p. 160.

tot mai important al vieții spirituale germane a vremii, Nietzsche a putut scoate un nou sens al elenismului, în care accentul cade, în primul rând pe misiunea pedagogică a vechii Grecii în raport cu Europa modernă. De la început, Nietzsche va concepe în acest spirit pedagogic sarcina principală a învățământului său filologic: el nu va face, în primul rând, dovada unei erudiții seci care, de fapt, întoarce spatele vieții, ci caută ca pe altarul închinat antichității de studiile clasice, să formeze oameni reali, vii, în care să sădească exigența, pornită din îndemnul filosofiei schopenhaueriene, după o viață spirituală superioară în conținut și în intensitate, după acel model pe care îl așază în fața sa chiar activitatea creatoare a celui care a scris Paierga și Paralipomena.

Am văzut că Nietzsche a debutat ca filolog clasic dispunând de o solidă pregătire în domeniul studiilor privind lumea antică. Totuși, în cadrul unui proces mai larg de reconsiderare a tuturor valorilor, el va declara război „ordinului” sau „castei” filologice. „Războiul a fost dintotdeauna marea înțelepciune a tuturor spiritelor devenite prea interiorizate, prea profunde; în rana însăși stă puterea de tămăduire”⁴. Războiul purtat de Nietzsche contra filologiei clasice și împotriva celor care o reprezintă, filologii clasici, înseamnă deci depășirea acestei ipostaze fundamentale în formarea personalității sale spirituale și a orizontului său cultural. Dar înseamnă și ceva mai mult: o luptă dusă cu sine însuși, un Nietzsche versus Nietzsche. Numai că, în acest război, cel care l-a declanșat nu avea cum să

⁴ Idem, *Amurgul idolilor*, Cluj-Napoca, Editura ETA, 1993, Cuvânt înainte.

se întoarce acasă învins în luptă. Așezat pe pământul spiritualității clasice grecești, datorită universalității idealurilor și valorilor împărtășite de Grecia antică, Nietzsche a dobândit un statut special de contemporan al tuturor epocilor istorice; Grecia antică l-a făcut, în fond, anistoric, l-a scos în afara timpului ca „inactual” (unzeitgemäß). „Este, la fel de adevărat, că eu sunt discipolul unor epoci mai vechi, în special al antichității grecești și că numai în măsura acesta am putut face în ceea ce mă privește, ca fiu al timpului prezent, descoperiri atât de inactuale. Aceasta, profesia mea de filolog clasic, îmi dă voie să spun: nu știu ce sens ar putea să aibă astăzi filologia clasică dacă nu acela de a exercita o influență inactuală, adică să acționeze contra timpului, deci asupra timpului și este, de sperat, în favoarea unui timp ce are să vină”⁵. Rațiunea în fața căreia, ca supremă instanță critică, iluminismul convocase tot ceea ce există spre a se justifica pe sine se metamorfozează în cazul lui Nietzsche în rațiunea filologică, așa cum se încorporează aceasta în demersurile filologiei clasice.

În al doilea rând, pentru că cel care îl învinge pe Nietzsche, filologul clasic, este tot Nietzsche, într-o altă ipostază a metamorfozelor evoluției sale spirituale care îl fixează, de data aceasta, în chiar miezul problematicii de viață al epocii sale, îl face, altfel zis, „actual”. Deci, Nietzsche, „actualul”, în luptă cu Nietzsche „inactualul”. În numele acestei epoci „actuale”, care este a sa, judecătorul antichității își va rosti sentința sa de condamnare a antichității clasice și a celor chemați să o studieze, filologii clasici, fixând pe seama științei

acestora o nouă sarcină. Raportul fundamental dintre cei doi termeni implicați în cercetarea antichității trebuie răsturnat în mod copernician: nu este vorba de a înțelege prezentul pornind din antichitate, o cunoaștere a antichității nu poate avea o viață eternă, materia sa este epuizabilă. Inepuizabilă este, însă, acomodarea mereu reînnoita prin care orice epocă se măsoară cu antichitatea. Dacă filologului îi stabilim sarcina de a-și înțelege mai bine propria epocă cu ajutorul antichității, atunci această sarcină este eternă. Aceasta este contradicția filologiei: în realitate filologii interpretează antichitatea pornind întotdeauna numai din prezent – acum trebuie să înțeleagă prezentul prin antichitate?... La drept vorbind: numai cunoașterea prezentului poate oferi impuls pentru antichitatea clasică”. (Noi, filologii – fr. 106) Din acest moment se poate institui o sugestivă analogie cu Kant. Răsturnând raportul admis în mod tradițional de către raționalism și empirism, dintre subiect și obiect în planul general al cunoașterii, Kant dăduse o „critică a rațiunii pure”. Menirea ei era de a asigura obiectivitatea cunoașterii naturalist-științifice dar într-un mod paradoxal, care nu îl elimină pe subiect din ecuația cunoașterii ci, dimpotrivă, îl instalează chiar în centrul universului cunoașterii. Nietzsche va proceda într-un mod asemănător: răsturnând raportul dintre subiect și obiect în planul cunoașterii istorice; cu alte cuvinte va viza relația cognitivă dintre antichitatea clasică greco-latină și filologul clasic, dând ceea ce, prin analogie cu Kant, s-ar putea numi schița unei „critici a rațiunii filologice”. Lucrările publicate în această traducere ilustrează din plin această tendință a gândirii sale. Problema obiectivității cunoașterii istorice, după modelul celei naturalist-științifice întemeiate prin

⁵ Idem, „De l'utilité et des inconvénients de l'histoire” în vol. *Considérations inactuelles* (I et II), Paris, Gallimard, 1990, p. 94.

Critica rațiunii pure a lui Kant, o va pune, în epocă, și Dilthey în acea „critică a rațiunii istorice” care se vrea a fi Introducerea în științele spiritului (*Einleitung in die Geisteswissenschaften* – 1883)⁶. Pentru Nietzsche, problema activității rațiunii istorice (filologice) se pune în acești termeni: a asigura un grad maxim de obiectivitate prin afirmarea maximă a dreptului și libertății subiectului. În mod concret aceasta înseamnă satisfacerea exigenței de a reînțemeia validitatea studiilor clasice, a filologiei clasice ca știință sintetică asupra antichităților greco-latine prin așezarea lor într-un cadru filosofic determinat. Nietzsche aspiră, de fapt, să atribuie filologiei clasice un statut cu totul privilegiat în cadrul cunoașterii istorice, ea formând o disciplină fundamentală, pe care trebuie să-și sprijine demersurile lor proprii toate celelalte; cum avea să formuleze mai târziu E.R. Curtius acest imperativ, o matematică pe seama științelor umaniste.

Reabilitarea dimensiunii filosofice a studiilor filologice va fi trecută de Nietzsche în acel adevărat program pentru studiile de filologie clasică care este înfățișat în lecția inaugurală. Tema discursului privește o problemă de strictă specialitate: este vorba de așa-numita „problemă homerică”, ce are în miezul ei discuția privind realitatea istorică a lui Homer și disputa în legătură cu paternitatea asupra celor două mari epopei: Iliada și Odiseea. Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când apare în 1795 *Prolegomena ad Homerum*, a lui Fr. Aug. Wolff, profesor la Universitatea din Halle, „problema homerică” se impune ca preocupare dominantă a filologiei clasice germane pentru

întregul secol al XIX-lea. Nietzsche nu fixează discuția doar în planul strict al filologiei clasice, intervenția sa depășind cadrul de specialitate evoluează către o surprinzătoare concluzie teoretică generală. El își încheie discursul său cu aceste cuvinte: „Chiar și unui filolog îi stă bine să restrângă scopul strădaniilor sale și drumul către aceasta în formula scurtă a unei mărturisiri de credință; așadar, fac aceasta întorcând o vorbă spusă de Seneca: «philosophia facta est que philologia fuit». Cu aceasta vreau să spun că întreaga activitate filologică trebuie să fie circumscrisă de și cuprinsă într-o concepție filosofică, în care tot ceea ce este singular și izolat se evaporă ca ceva de lepădat, încât rămâne din ea numai întregul și unitarul” (Homer și filologia clasică). În acest context nu surprinde deloc afirmația lui Nietzsche că cele mai mari evenimente din istoria mai recentă a filologiei clasice sunt apariția lui Goethe, dar mai cu seamă cele ale lui Schopenhauer și Wagner, tocmai pentru că aceștia dispun de o optică filosofică asupra lumii grecești și abia dacă mai trebuie adăugat că pentru Nietzsche personal filosoful către care se îndreaptă opțiunea sa este Schopenhauer, tocmai acela a cărui concepție, cum am văzut, o descoperă în anii studenției și ale cărui idei îl entuziasmează în această perioadă, când era preocupat de a stabili profilul științific al filologiei clasice.

Soliditatea științifică a filologiei clasice suferă din mai multe motive. Între acestea Nietzsche amintește de lipsa unei riguroase unități conceptuale. Dar, cel mai mult ea suferă din cauza statutului mixt pe care îl are, situându-se la intersecția unor domenii precum istoria, etica, estetica, adaptând convingeri și mijloace proprii atât științelor naturii cât și științelor istorice. „De altfel – spune Nietzsche – trebuie să recunoaștem

⁶ W. Dilthey, *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, în „Gesammelte Schriften”, Leipzig und Berlin, Verlag von B. G. Teubner, 1923, vol. I, p. IX.

cinstit că filologia a împrumutat, oarecum, din mai multe științe și este ca un fel de licoare vrăjită în care s-au fiert laolaltă cele mai ciudate umori, metale și oase, mai mult, că ea, în afară de aceasta, conține un element artistic, cu caracter imperativ în domeniul estetic și etic, care stă într-o contradicție, ce poate fi pe deplin gândită, cu atitudinea pur științifică. Ea este la fel de mult o bucată de istorie ca și una de știință a naturii sau de estetică”. (Homer și filologia clasică) Imprecizia statutului filologiei clasice se accentuează prin tendința manifestată la mulți dintre reprezentanții ei de a exacerba dimensiunea istorică a studiilor de filologie clasică. De aceasta se leagă toate inconvenientele care țin de așa-numitul „simț istoric”, unul dintre marile inconveniente ale modernității, de care și filologii clasici se lasă cucerți tot mai mult”... În scopul de a-și salva liniștea, acești partizani ai unei vieți liniștite folosiră istoria căutând să transforme toate științele care le-ar fi putut tulbura odihna, în mod particular filosofia și filologia clasică în discipline istorice. Prin conștiința istorică ei au scăpat de entuziasm, căci istoria nu mai era capabilă, după cum a spus-o deja Goethe, să-i provoace. Aceasta era contrar obiceiului acestor atât de puțin filosofici admiratori ai lui nil admirari, atunci când ei căutau să înțeleagă totul cu privire la lumea istorică. Sub acoperirea că urăsc fanatismul și toleranța sub toate formele lor, ei urau, de fapt, geniul dominant și exigențele tiranice ale unei civilizații veritabile; în felul acesta, ei și-au consacrat toate forțele lor pentru a paraliza, toc, dizolva tot ceea ce părea să promită o viață proaspătă și puternică⁷. De altfel, Nietzsche însuși explica caracterul „inactual”

⁷ Fr. Nietzsche, *David Strauss, l'apôtre et l'écrivain*, în op. cit p. 28.

al Considerațiilor sale, faptul că ele merg împotriva curentului general al timpului, tocmai prin această slabă prețuire a simțului istoric ca urmare a consecințelor negative pe care acesta le are asupra mersului culturii contemporane. „Aceste considerații sunt inactuale pentru că eu încerc să înțeleg – scrie Nietzsche – ca un rău, o pagubă, o carență, un lucru cu care epoca se mândrește pe bună dreptate, anume cultura sa istorică, pentru că eu gândesc că suntem chiar cu toții roși de febră istorică și că ar trebui, mai mult sau mai puțin, să ne dăm seama de aceasta⁸. Depășirea prejudiciilor cauzate filologiei clasice de o excesivă istoricizare se poate realiza doar prin cultivarea unei atitudini an-istorice și aceasta presupune o ancorare a studiilor clasice în perimetrul unei concepții filosofice.

Postat pe pozițiile unei concepții filosofice generale, care în cazul său este cea a lui Schopenhauer, Nietzsche reclamă o concepție lucidă cu privire la antichitate, eliberată de falsificări. „Capetele filosofice trebuie să ne pună odată în față întreaga socoteală cu antichitatea. Dacă vom avea aceasta, abia atunci vom trece dincolo de ea. Prin greșelile care ne frământă depindem prea mult de antichitate pentru ca, încă multă vreme, să o tratăm cu bunăvoință” (fr. 258). În acest context al invitației la luciditate în raportarea la fenomenul antic, trebuie apreciate considerațiile grecești ale lui Nietzsche. Grecia clasică, cu valorile sale universale și idealul său etern de om și de cultură, exprimă nevoia spiritului lui Nietzsche, care este, totodată, și cea a spiritului european al vremii sale, de a găsi un punct cardinal în aventura existenței omenești, după ce omeneșirea a plonjat în baia relativismului istoric, necesar

⁸ Idem, p. 94.